

Ragadozó népe

Ragadozó népe

A szkíták hihető története

ÁDÁM LÁSZLÓ

Budapest, 2016

ÁDÁM, L. (2016): *Ragadozó népe. A szkíták hihető története.* Budapest.

E munka – kizárva a haszonszerzés bármilyen fajtáját – változatlan formában szabadon terjeszthető.

This work, excluding any use generating profit, may be freely distributed as long as the content remains unchanged.

Tartalom

RAGADOZÓ NÉPE	7
EREDETÜK MESÉJE	7
NEVÜK	10
Ahogy an idegenek magyarázzák	10
S ahogy an a szkíták értelmezik	11
LAKÓHELYÜK	12
KÜLÖNÖSNEK TŰNŐ SZOKÁSAIK	13
TÖRTÉNETÜK	14
Ködbe és felhőkbe takartan	14
Túri esküdtek	17
A perzsák európai hadjárata	18
Trák–szkíták a Román-alföldön	19
Ragadozók a Kárpát-medencében	20
Szegény madaiak?	23
NYELVI ÖRÖKSÉGÜK	23
VÉGSŐ SZAVAK	28
A SZKÍTA SZÓFEJTÉSEK JEGYZÉKE	29
FORRÁSOK	35

Ragadozó népe

A *ragadozó* (Agathyrsoi: Ἀγαθηρσοί; Agathyrsoi: Ἀγαθηρσοιοί) névvel illetett nép a szkíták, avagy esküdtek, esküdöttek szövetségéhez tartozott. Kisebb szövetségük elnevezése *Túri Esküdtek* (Tyregetai: Τυρεγεται). HERODOTOS (i. e. kb. 484–425.) beszámolója szerint a ragadozók az i. e. 5. században a Maros völgyét – tágabb értelemben az Erdélyi-medencét – birtokolták. Történetírónk a királyi szkíták rokonainak mondja őket.

Az i. e. 8–5. században a Dnyeszter, a Prut és a Szeret vidékét, valamint az Erdélyi-medencét lakták. Alighanem ők népesítették be az Alföld nagyobb részét, a Kisalföld északi felét, valamint a Román-alföldet is.

A szkíták, illetve elődeik a kő-réz kortól kezdődően több alkalommal is beköltöztek a Kárpát-medence területére. Nem *Ragadozó népe* volt e vidék első szkíta gyarmatososa, a korábbi telepéseket azonban nem tudjuk megnevezni.

Az i. e. 4–3. században a keleten letelepedett ragadozók, beleértve az Erdélyi-medence lakóit is, a trákokhoz hasonultak, az Alföld lakói pedig a kelták fennhatósága alá jutottak.

A ragadozókat (félíg-meddig helyesen) szkíták által uralt trák népességnek, illetve (tévesen) trák eredetű népnek is tekintik. STEPHANOS BYZANTIOS (6. század) kijelentése nyomán gyakorta a Rodope hegység területén egykor élt trausoi nevű trák csoporttal kapcsolják össze nevüket.

Alföldünk szkíta lakosaival kapcsolatban gyakorta a *sigynnai* nevet is említik. HERODOTOS őket nem szkítának nevezi, hanem madai (méd) gyarmatosoknak. A trákok birodalmától északra telepedtek le, vélhetően a Román-alföldön, az Alföld déli peremén, a Dráva–Száva vidékén. Birtokaik, HERODOTOS szerint, nyugaton megközelítették a mai Veneto tartományt. APOLLONIOS RHODIOS (i. e. 3. század eleje) a Duna torkolatának környékén lezajlott eseménnyel kapcsolatban említi, STRABON (i. e. 63–i. sz. 24.) ezzel szemben Kaszpi-tenger mellékieknek mondja őket.

Eredetük meséje

A pontoszi görögök, illetve HERODOTOS szerint a kelet-európai szkíta népek, illetve névadó őseik – *Agathyrsos*, *Gelonos* és *Skythes* –, Herakles és egy kígyó-szerű teremtmény leszármazottai. A mese természetesen nem tükrözi a valóságot, mégis tartalmaz valószerű elemeket. *Agathyrsos* és *Skythes*, a ragadozók és

az urak, avagy királyi szkíták névadója – mint megszólításuk is elárulja – bizonyosan szkíták, azaz *esküdtek* voltak. A gelonoi nevű nemzetség alighanem görögök közössége volt. Sorsukat, fájdalmat, nem ismerjük.

Herakles Geryones marháit terelvén jutott e hajdan pusztá földre, melyet most a szkíták népesítenek be. Geryones, mondja a mese, a Pontosz vidékétől távol lakott. A hellének által Erytheiának nevezett szigeten élt, Gadeira közelében. Ez Herakles oszlopain túl, az Okeanos mellett fekszik. Ami az Okeanost illeti, így mondják valóban, körbefogja az egész Földet napkelettől kezdve, ám ezt tényekkel nem bizonyítják. Herakles onnan jutott e földre, melyet most Szkítiának neveznek. Vihar tört rá jeges hidegével, s ő magára húzta oroszlánbőrét, aludni tért. Közben szekérhúzó kancái, míg legelésztek, isteni végzésre eltűntek.

Mikor Herakles felébredt, keresésükre indult, és miután az egész vidéket bejárta, végre a Hylaia nevű helyre jutott. Ott egy barlangban rátalált egy felemás, leány és vipera alakjában testet öltött teremtményre: felső része fartól leányé, alsó része pedig kígyóé. Megpillantván és megcsodálván, kérdezte tőle, vajon nem látta-e kóborló kancáit. A teremtmény pedig felelte: látta, de nem adja vissza őket, míg Herakles véle nem hál. És Herakles véle hált e kikötés szerint. A teremtmény azután késlekedett a kancákat visszaadni, Heraklest kívánta ugyanis minél tovább visszatartani. Ő azonban kancáit akarta visszakapni, mi módon odébbállhasson. Végre a teremtmény visszaadta lovait, és ekképpen szólt: „Kancáidat, amikor idejöttek, megmentettem neked, és te adtál nekem jutalmat ezért. Van tőled három fiam. Mondd meg ezek után, mit kell tennem velük, amikor elérik a férfikort. Vajon telepítem le őket itt, e földön, melyet magam bírok, vagy küldjem őket hozzád?” Herakles pedig, mondják, ekképpen válaszolt: „Amikor látod a fiúkat megemberesedni, tégy a következőképpen, és nem követsz el hibát. Amelyik közülük képes megfeszíteni ezen íjat, miképpen én teszem most, és felölti eme övet, legyen az e föld birtokosa. Közülük azt, ki nem állja ki a próbát, küldd el e vidékről. Ha ekként cselekszel, neked is örömdre leszen, s az én parancsolatomat is teljesíted.”

Herakles erre elővette egyik íját, mondják, addig kettőt tartott magánál, s övét is megmutatván, átadta mind az íjat, mind az övet – ennek végére csatolva függött arany csészéje –, és odébbállt. A teremtmény pedig, miután fiai megszülettek s elérték férfikorukat, nevet adott nekik: egyikük Agathysos, a következő Gelonos, a legfiatalabb Skythes. Emlékeztén pedig a megbízatásra, a meghagyott dolgokat cselekedte. Fiai közül kettő, Agathysos és Gelonos, nem tudván megfelelni a kitűzött feladatnak, elűzetett az országból. Skythes azonban, a legfiatalabb, kiállta a

próbat, és így birtokán maradt. Skythestől, Herakles fiától származnak, mondják, a szkíták összes királyai. És mondják még, ama csésze okán a szkíták e napig is csészt viselnek övükre függesztve.

Eme regében négy tényszerű elemet vélünk felismerni. Elsőként a Hylaiá, avagy Abike nevű vidéket említjük. STEPHANOS BYZANTIOS szerint e tartomány az Abianos folyóról kapta nevét. A hely és a vízfolyás a Dnyeper torkolatánál keresendő. Valószínűleg, mint nevéből kikövetkeztethetjük, Abike alighanem Avi istenségnek, Föld ősanycskának (az avarok névadójának) szentelt hely lehetett.

Másodikként a felemás teremtményről szólunk. Ő bizonyára a szkíták egyik istensége. HERODOTOS szerint szkítáink a Földet (Avi) tekintették az Ég (Babai) feleségének. Hargita ősapánk szülési voltak, a szkíta eredetmonda szerint, Babai és Boristen leánya. Ebből következik, utóbbi nemigen lehet más, mint Avi. DIODOROS SIKELIOTES (i. e. 60–30. között alkotott) ekképpen ír róla: „Későbbben, regélik a szkíták, föld szülte szűz öltött alakot közöttük, teste övig nőé, azon alul pedig viperáé. Vele az égi atya [Babai] fiút nemzett, kinek neve Skythes”. A szóban forgó felemás teremtmény ilyenformán nem lehet Dana, a folyóvizek szülőanya, mint korábban (ÁDÁM 2015b) feltételeztük.

DIODOROS SIKELIOTES beszámolója szerint Avi istenség szülőanyja a Föld. Végeredményben – úgy tűnik – saját maga, ami fölöttébb különös elképzelés. Tekinthejtjük azonban a földet élettelen anyagnak is, melyből Boristen, vagyis a Dnyeper folyó termékenyítő ereje révén kelt életre Avi, és ekképpen érthetővé lesz az eredetmonda eme változata is.

Harmadikként a jeles szkíta ifjak, Agathyrsos, Gelonos és Skythes ügyében vizsgálódunk. Mindhárman egy-egy szkíta felekezet névadói. Az elsőt, vagyis *Ragadozó népét* jobbára a mesebeli kimmerekkel azonosítják. Amikor a királyi szkíták elköltöztek ősi szállásterületükről, megmozgatták a kelet-európai pusztá keleti felén honos szkíta népességet, és azok (legalábbis jó részük) nyugat felé vándoroltak. A Dnyeszter és a Keleti-Kárpátok vidékén telepedtek le, illetve a Román-alföldön és az Erdélyi-medencében – e helyeken és a Tiszántúlon urai lettek a helyben lakó trákoknak –, valamint az Alföldön és a Kisalföldön.

HERODOTOS állásfoglalása szerint a gelonoi nemzetség görög származású volt, nyelvük pedig a görög és a szkíta keveréke. Megszólításuk talán a jónok *geleontes* (fényesek, ragyogóak; előkelők, nemesek) törzsének megnevezéséből ered. Lehet azonban a *hellén* szó elfajzott változata is.

Skythes, azaz Esküdt, a görögök szerint a királyi szkíták névadó őse. Valójában pedig e kifejezés az *urak*, ismertebb nevükön királyi szkíták, kisebb szövetségének megnevezése.

Negyedikként a felavatott esküdt férfiú jelvényeit említjük. Ezek az *új*, az *öv*, valamint az eskü jelképe, s egyúttal az esküvési szertartás elmaradhatatlan jelképe is, az *ivócsésze*.

Nevük

Ahogy idegenek magyarázzák

STEPHANOS BYZANTIOS szerint az agathyrsoi nevet PEISANDROS – alighanem PEISANDROS O LARANDINOS (222. körül) – Dionysos, görög istenség elmaradhatatlan botjával (thyrsos) kapcsolja össze. Következésképpen a cím viselőit, miként teszük egyesek, *bothordozónak* is nevezhetnénk. Nem tűnik meggyőzőnek MAX VASMER (1886–1962) iráni nyelvekből levezetett magyarázata sem: *aghá-* (gonosz), **dars* (megjelenés, külső). Az agathyrsoi név jelentése eszerint *gonosz külsejűek*.

Szóba kerül még velük kapcsolatban a thyssageitai elnevezés is. Valószínűleg csupán azért, mert GAIUS VALERIUS FLACCUS (első század) *Argonautica* című alkotásában *thyrsagetae* alakban tűnik fel. Nevezett csoport, HERODOTOS szerint, a kelet-európai pusztá keleti felén, a *Hyrgis* vagy *Syrgis* (Donyec), a *Tanais* (Don), az *Oaros* (Volga) és a *Lykos* (talán az Urál) folyó vidékén lakott.

Török pártiak – ők természetesen törököknek tartják az agathyrsoi népet, s általában a szkítákat – címüket *ağaçeri* (ácseri: erdei ember, helyesebben faember) alakban próbálják visszaadni. Dicsérendő próbálkozás, ám e szó csak félig-meddig emlékeztet az eredetire. A kifejezést WILHELM TOMASCHEK (1841–1901) egyik művéből kölcsönözték. Ő az akatiroi nemzetség megszólításaként értelmezte, utóbb azonban, nevük hasonlósága okán, egyesek a ragadozókat is eképpen címezték.

A ragadozók fejedelmének megszólítását – *Spargapeithes* (Σπαργαπειθες) – szintúgy próbálták, iráni nyelvekre alapozva, visszafejteni. KARL MÜLLENHOFF (1818–1884) szerint e név két elemből áll: **sparga-* (sarj, ivadék) és **paisah-* (ékszer, dísz tárgy). Ezen alkotórészekből azonban, úgy tűnik, bajosan lehet uralkodóhoz illő címet szerkeszteni.

S ahogyan a szkíták értelmezik

FISCHER KÁROLY (1838–1926) szőfejtése, *aga-törzs*, alaki szempontból megfelelő, tartalom tekintetében azonban kifogásolható. Az *aga* kifejezés török eredetű: *aga, aka* (báty; idősebb; főtiszt, hivatalnok, tisztviselő). Hasonló hozzá a mongol *ax*, kiejtve *ah* (báty). Szerzőnk *Spargapeithes* nevének hihető magyarázatával, úgy gondoljuk, szintén adós maradt. Állítása szerint *Parga-Pejt, Parga-Pét* tartalma: *Pár-Pete, Pár-Fiúcska*.

Vizsgáljuk meg, mi lehet a szkíták nyelvén az *agathyrsoi* szó értelme. Először nyisszantsuk le a szó végéről a görögök által a népek nevéhez kötelezően hozzátoldott többes jelét: itt *-oi*. Körültekintően járjunk el, mert előfordulhat, hasonlóság esetén, a szkíta kifejezés végződése részben vagy egészében benne foglaltatik a jelölésben. Gyanítjuk, ez esetben is erről van szó. Célunkhoz ezek után közelebb csak úgy juthatunk, ha a szó vázát képező mássalhangzókat próbáljuk cserélni: zöngéseket zöngétlen párjukra s megfordítva. Különböző népek képviselőinek különböző a hallása: nyelvük gyakorta hasonlóan bánik az ismeretlen szavakkal. Az eredményül kapott betűhalmazok közül, bár értelmetlen, szkíta fülnek az *agadyrso* (kimondva: agadürszo) tűnik ismerősnek.

A görögök nyelve, lévén hangkészlete szűkösebb, a szkíta szavakat csak korlátosan tudja leképezni. Számunkra a szó váza, a jelentést hordozó mássalhangzók lényegesek, következésképpen nem sokat számít, milyen mértékű szabadsággal él egy-egy szerző a magánhangzók átírását illetően. Lényegesebb, milyen mértékben befolyásolja őt a görög nyelv szavainak, szabályrendszerének ismerete. Ezek hatása alól – más esetek is tanúsítják – szerzőink nemigen tudják kivonni magukat. A görögben az *aga* jelentéssel bíró szócska, fokozó értelmű előtag (nagyon), és ekképpen megfelelőnek tűnhet egy ismeretlen kifejezés némileg hasonló szókezdő részletének – jelen esetben *raga* – helyettesítésére. A szó végén álló *ró-sigma* betűkapcsolat kétségtelenül az átíró tisztés igyekezetének jele, a *z* hang helyes kiejtésének érzékeltetésére tett kísérlet.

A szóban forgó kifejezés értelmét részben bizonyos szabályok szerint, részben találgatással állapítottuk meg. Mindez azonban az eredmény szempontjából félig-meddig közömbös. Már csak azt kellene eldönteni – legyen ez az olvasók feladata –, melyik kifejezés illik inkább népre, jelen esetben szkíta felekezetre: *gonosz külsejű, faember, agatörzs, vagy ragadozó?*

Hasonlóképpen fejthetjük ki a görög lepelbe burkolt személynévből a szkíta eredetét. Nyessük le a *Spargapeithes* kifejezés végéről a görögös toldalékokat. A névszó jelölését (-es), valamint a *théta* segédhangzót. Az eredmény *Spargapei*. A

szkíták nyelvére nem jellemző, különösen nem szó elején, a mássalhangzók torlódása. Annál inkább a görögökére. A keresett kifejezés lehetne tehát *Sargapei* (kimondva: szargapei), esetleg SÁRGAPEJ. Figyelembe véve a görög és a szkíta nyelv eltérő hangkészletét stb., a megoldás elfogadhatónak látszik. Annál is inkább, mivel az eredményül kapott szó a szkíták nyelvén értelemmel bír, és illik is egy lovasnép fejedelméhez. Talán jobban, mint a *Sarj-Ékszer* vagy a *Pár-Pete*.

Lakóhelyük

Nem könnyű megállapítani, hol laktak a ragadozók. HERODOTOS szerint a Dunába torkolló Maris folyó vidékén: „... az agathyrsoktól folyik a Maris, és csatlakozik az Istroshoz...”. A szóban forgó vízfolyást többnyire a Marossal azonosítják – bár az nem közvetlenül a Dunába önti vizét –, akadnak azonban eltérő nézetek (pl. FERENCZI 1998). Nevezett vélekedése szerint a Maris azonos a Román-alföldön kanyargó Argeş folyócskával. Ha az első álláspontot fogadjuk el, a ragadozók az Erdélyi-medencében laktak, ha a másodikat, akkor inkább Havaselvén. Mindkettő mellett és ellen fel lehet sorakoztatni érveket, e helyen azonban mellőzzük őket.

HERODOTOS, a királyi szkíták birtokairól értekezvén, ekként beszél: „Szkítia földjének felső vidékeit, kezdve az Istrostól, mint tudjuk, elsőként az agathyrsoi, majd a neuroi, azután az androphagoi, és végül a melankhlainoi nép határolja”. Eszerint a ragadozók birodalmának keleti pereme az Al-Dunától a neuroi felekezet földjéig, vagyis a Poleszje vidékéig terjedt. Másként fogalmazva: a ragadozók birtokaihoz tartozott keleten a Dnyeszter (Túr), a Prut (Boratya) s a Szeret (Körös) környéke; jókora rész a Volhíniai- és a Podóliai-hátság erdős pusztákkal borított területéből. Bizonyára ragadozók laktak az Erdélyi-medencében, és vélhetően az Alföldön is, jóllehet erről írott források, leszámítva HERODOTOS vitatható hivatkozását, nem tudósítanak. Szkíták birtokolták, délen nagyjából a Maros vonaláig, az Alföldet, valamint a Kisalföld északi részét is. Nem ők uralták ellenben a Fekete-tenger mellékének füves pusztáit, befolyásuk alá tartozott viszont a Román-alföld a Duna torkolatától. Birodalmuk, keletről észak és nyugat felé körbejárva, a trákok, a királyi szkíták és a neuroi nép birtokaival, északon és nyugaton a lausitzi, illetve a hallstatti csoport területével érintkezett. Ez idő tájt a Román-alföldön, illetve az Alföld déli peremén vélhetően egy sigynnai nevű nép (is) lakott.

HERODOTOS követői mesterüknél többet nemigen tudnak mondani a ragadozókról. E szkíta nép, illetve nevük, valószínűleg már az i. e. 4. században, eltűnt a történelem színpadáról, tudósítóink azonban, úgy látszik, erről nem vettek tudomást. Nem lelvén őket a HERODOTOS által megjelölt tartományban, szállásukat Kelet-Európába, a Maiotis (Azovi-tenger) szomszédságába helyezték át. Eképpen jár el pl. SKYMNOS (i. e. 185. körül) – EPHOROS (i. e. kb. 400–330.) munkájára alapozva –, valamint POMPONIUS MELA (43. körül írt), PLINIUS (23–79.), továbbá DIONYSIOS O PERIEGETES (117–138. körül) stb. PTOLEMAIOS (kb. 90–168.) álláspontja némileg különbözőnek látszik, ám csupán tévedés okán száműzte a ragadozókat a Balti-tenger vidékére (SCHÜTTE 1917). Az ellenkező érvényű adatok hitele bár kétes, a lehetőséget azonban – miszerint a ragadozók egyik csoportja valamikor a Maiotis tájékán lakott – mégsem zárhatjuk ki.

A hunok uralma idején felbukkanó akatiroi nevű nemzetséget – első ízben PRISKOS (kb. 420–472.) tudósításában szerepel – szintén kapcsolatba hozzák a ragadozókkal. Az akatiroi nevű nép azonban inkább hun, illetve török lehetett, mint szkíta. A nevek hasonlósága mindenesetre okot ad találgatásra.

Különösnek tűnő szokásaik

HERODOTOS leginkább fényűzőnek mondja a ragadozókat az emberek között, s hozzá még sajtószzerű erkölcsöt tulajdonít nekik. Tudósítása szerint sok arany dísz viseltek, és asszonyaikat közösen birtokolták. Egyebekben azonban, állítja, szokásaik a trákokéhoz hasonlítottak.

A *Problemata*, ARISTOTELES (i. e. 384–322.) vagy talán PESUDO-ARISTOTELES munkája szerint törvényeiket énekelték, nehogy elfeledjék őket.

A ragadozó nép fiai, több író szerint, festették magukat. Bőrüket rangjelző bélyegekkel díszítették – HERODOTOS, nem mellékesen, a trákokról közli ugyanezt –, hajukat kékre színezték. VERGILIUS (i. e. 70–19.) alkotásában az agathyrsoi nép jelzője *tarka*. POMPONIUS MELA bőrük festésének gyakorlatáról értekezik, PLINIUS felemlíti kék üstöküket, AMMIANUS MARCELLINUS (kb. 330–395.) mindkét szokásról tud. SERVIUS (4–5. század) munkája – *Vergilii Aeneidem commentarii* – szerint a tarkák (picti) nem viselnek beszűrt jegyeket, miként a [hasonló nevű] britanniai nemzetség, de tetszetős kék a hajuk.

Bajos lenne megállapítani, a felsoroltak közül mi vonatkozik a ragadozókra, s mi a trákokra. Mindenesetre a test- és hajfestés szokása igen elterjedt volt az ókorban, és a szkíták is gyakorolták.

Történetük

Ködbe és felhőkbe takartan

Régészeti leletek stb. tanúsága szerint a királyi szkíták ősidők óta a Donyec és az Urál folyó között terpeszkedő pusztát uralták. HERODOTOS kijelentése, miszerint lakóhelyük valaha Ázsia volt, összhangban van az ismert tényekkel. Az ókorban – gyakorta megfeledkezünk erről – nevezett földrész nyugati határát a Don folyó jelölte ki.

A királyi szkíták az i. e. 8. században felkerekedtek, elhagyták ősi szállásterületüket, megszállták a Kaukázus északi előterét, és a Dontól nyugatra eső füves pusztákat is. Mi lehetett költözésük oka, HERODOTOS elmondja.

Egyik története szerint a Más Esküdt (Massagetai) szövetség, vagyis a jászik szorongatták őket, mire elhagyták lakóhelyüket, és az Araxes folyón átkelvé a kimmerek földjére jutottak. A szóban forgó nép ott tanyázott, ahol HERODOTOS idejében a szkíták, vagyis a Don és a Dnyeszter közötti pusztán. A szkíták érkezésének híre megosztotta a kimmereket. A nép a menekülés mellett döntött, királyaik azonban ragaszkodtak ősi földjükhöz, és inkább egymás ellen küzdve elvesztek egy szálig. Sírhalmuk, mondja történetírónk, a Tyres (Dnyeszter) partján az ő idejében is látható. A nép elvándorolt, és elhagyott földjüket a szkíták vették birtokba. A kimmerek egykori jelenlétére a szkíta föld bizonyos helynevei utalnak: kimmer falak, kimmer rév, Kimmeria nevű terület és a Bosporos Kimmerios. S hozzá még, mondja HERODOTOS, a kimmerek, menetelésük során, települést is alapítottak, ama félszigeten, ahol az ő idejében a hellének Sinope nevű városa állt. A szkíták üldözték őket, nyomukat vesztették, és megszállták Média földjét. A kimmerek a tengerpart mentén vonultak, a szkíták pedig, őket üldöztén, a tengertől távolabb eső utakon. A Kaukázust jobb kéz felől kerülték meg, míg végül Médiába jutottak.

A tudósítást, némileg kikerekítve, ekként foglalhatjuk keretbe. Szkítáink, a Kaszpi-tengert keletről megkerülve, átkeltek az Araxes folyón, s a kimmerekre törtek. Merrefelé menekültek a kimmerek a fenyegető szkíta vihar elől, csak találgatni tudjuk. Ha nyugat felé, körül kellett járniuk a Fekete-tengert. Áthajóztak Kis-Ázsiába, megpihentek a Sinope-félszigeten. Nem kevésbé küzdelmes és veszedelmes utazásra vállalkoztak, ha kelet felé indultak – legtöbbször ezt tartják valószínűnek –, és végig a tengerpart mentén haladtak. A szkíták más utat követtek, a Kaszpi-tenger nyugati partja mentén nyargalva megkerülték a Kaukázust, átkeltek az Araxes folyón, megszállták Mada földjét.

A kimmerek neve HOMEROS (i. e. 8. század) *Odysseia* című költeményében bukkan fel első ízben. A Földet körbeölelő Okeanos folyam partjának, az ismert világ peremének lakói ők; kétségkívül a költői képzelet szülöttei. Ókori szerzők – talán mert feltétlenül megbíztak HOMEROS közlésében, vagy távolról sem, de tekintélyét kívánták megóvni – megpróbálták a kimmerek lakóhelyét a földabroszon elhelyezni. Például a Földközi-tenger vidékén, az *Odysseia* színterén. És megkísérelték őket a hasonló nevű, kelta vagy germán cimabri néppel is azonosítani. Végül ama felfogás jutott uralomra, miszerint a kimmerek valaha a Fekete-tenger északi partvidékén laktak. Meglehet, a pontoszi görögök gombolyították tovább a mese fonalát, és hozzá még, talán a helyben lelt korábbi emberi nyomok okán, kimmerekre utaló helyneveket is alkottak. Nem tudván a hitelesnek látszó történet befolyása alól kivonni magukat, eme hagyomány szószólója lett ARISTEAS (i. e. 7. vagy 6. század), HERODOTOS, és nyomdokukon mások is. Történetíróink az Elő-Ázsiában felbukkanó hasonló nevű népet a mondabeli kimmerekkel kapcsolták össze, a történet hézagait pedig képzelet szülte eseményekkel töltötték ki.

A mesebeli kimmerek, a kelet-európai pusztán élő korai szkíták, illetve az Elő-Ázsiában felbukkanó gamir, gimirri stb. nevű nép között nincsen kapcsolat. A kutatók egy része, a mondottak ellenére, mégis hitelesnek tekinti a kimmerekről szóló híradásokat. Régészek nekik tulajdonítják a kelet-európai pusztát, valamint a Kárpát-medence korai szkíta (i. e. kb. 900–750.) leleteit. Elvértve van azonban ilyeneknek nyoma a Kaukázuson túli területeken, ahol a kimmerekkel azonosított nép később felbukkant. Ott végeredményben csak királyi szkítákra jellemző régészeti hagyatékot találtak.

A kimmerek (gamir; kimmerioi) egykori jelenléte a kelet-európai pusztán nem bizonyított. Úgy tűnik, csupán Elő- és Kis-Ázsia történelmében játszottak szerepet. Samaria eleste (i. e. 722.) után a győztes asszírok nagyszámú izraelita foglyot hurcoltak el, és telepítettek le, elsősorban AsszírIA és Urartu határvidékén, főleg Mannea Királyság területén. E vidékről jelzik elsőként (i. e. 714.) a kimmerek – bibliai gomer – mozgolódását. A szóban forgó környék volt egyszersmind az Elő-Ázsiában kalandozó szkíták egyik fészke. A róluk szóló első híradások nagyjából egybeesnek a kimmerek fellépésével.

HERODOTOS második története ARISTEAS *Arimaspea* című elbeszélő költeményén alapszik. A költő előadja: Utazása során az issedones nevű nép földjére jutott. Túl ezeken egyszemű emberek, az arimaspoi nevű felekezet élt, ezeken túl az aranyat őrző griffek, s még ezeken is túl, egészen a tengerig, a magas észak

hyperboreioi nevezetű lakói. Őket kivéve mindezek, kezdve az egyszeműekkel, állandó háborúban álltak szomszédjukkal. Az egyszeműek fokozatosan kiszorították országukból az issedones nevű népet, ezek ősi földjükről a királyi szkítákat, ezek pedig a déli tengernél élő kimmereket.

ARISTEAS elbeszélése alighanem valós alapokra épül. Szereplőit, tekintsünk el a két utóbbtól, sajnos nem tudjuk azonosítani. Szabadítsuk meg történetét mesés elemeitől, és fejtjük ki mondanivalójának magvát. Az események láncolata vélhetően az Urál hegység, esetleg az Altaj vagy a Tien-san vidékén kezdődött. A szomszédos népek, ahogyan ez időről időre nyilván megesett, harcba keveredtek egymással. Az egyszeműeknek nevezettek (arimaspoi) megszállták az issedones nemzet földjét. Amazok jelzője ΑΙΣΚΗΥΛΟΣ (i. e. kb. 525–456.) *Prometheus Desmotes* című művében *lovon járó*. Emezekről feltételezik – a nevek hasonlóságára hivatkoznak –, talán az Urál-vidéki Iszety folyó környékének lakói voltak. Az issedones nevezetű nép a királyi szkítákat háborgatta, ők pedig, feladván ősi földjüket, más lakóhely után néztek.

A királyi szkíták népének egy része valószínűleg helyben maradt. Talán ők tűntek fel utóbb *tősesküdt* (thyssagetai), illetve *cirák* (sirakoi), avagy sarj címen. Előbbiek, HERODOTOS szerint, a *Hyrgis* vagy *Syrgis* (Donyec), a *Tanais* (Don), az *Oaros* (Volga) és a *Lykos* (talán az Urál) folyó vidékén laktak. Utóbbiak valamivel később, az i. e. 4. században mutatkoztak a Kubány folyó vidékén.

A költözők Volgán túl lakó csapatai talán megkerülték a Kaszpi-tengert, és az Araxes folyón átkelve jutottak a Kaukázus északi előterébe. A szkíta derékhad nyugat felé vonult, és megszállta a kelet-európai puszta nyugati felét is. A korainak nevezett szkíták keleten élő nemzetségei – egyik-másik valószínűleg a királyi szkítákhoz csatlakozott – visszavonultak a kelet-európai puszta nyugati végébe, illetőleg Délkelet-Európába, ahol letelepedtek, és urai lettek a helyben lakó trákoknak stb. Őrseik Közép-Európa egyes vidékein (pl. Lengyelország területén) is nyomokat hagytak. Jelen vizsgálatunk a szóban forgó korai szkítákkal foglalkozik. Megszólításuk alighanem az esküdtek egyik istenségének nevéből – *Ragadozó* – származik. E munkában, egyszerűség kedvéért, jobbra ragadozóknak nevezzük őket.

A királyi szkíták a Kaukázus és a Dnyeszter között nyújtózkodó pusztán telepedtek le – birtokaik a tengerpart mellékén az Al-Dunáig terjedtek –, s ilyenképpen szomszédai lettek a ragadozóknak. Az i. e. 7. század elején hadi vállalkozásba fogtak: betörték a Kaukázuson túli területekre, eljutottak Médiáig, Anatóliáig stb. Miután visszatértek hadjáratukról, az i. e. 7. és 6. század fordulóján, a

Don alsó szakaszánál, a bal parton (valószínűleg határőröként, gyepűnépként) Médiából magukkal ragadott, nagyobb részben iráni eredetű népeiséget telepítettek le. A szkíták szuromadai, a kívülállók sarmatai, sauromatai, syrmetai elnevezéssel illették őket. Nevük lakóhelyükre is átszállott (Sarmatia), s a később felbukkanó szkíta alánokra is ráragadt. Az alán szövetség különböző nemzetségeit, például a rómaiak, makacs következetességgel szármataknak címezték.

Túri esküdtek

Ragadozóinkat, illetve inkább szövetségüket, *tyregetai* stb. névvel is illették. Címük, *myrgetai* alakban, legkorábban ΗΕΚΑΤΑΙΟΣ (i. e. kb. 550–476.) művében bukkan fel. A Román-alföldön és az Erdélyi-medencében élő trák–szkíta népeiség magát jelző nélküli esküdt (getai) elnevezéssel jelölte, trák ajkakon azonban e szó nem szükségképpen esküdtnek hangzott. Valószínűleg a Román-alföld lakóit címezte ΗΕΚΑΤΑΙΟΣ *Matyketai*, vagyis Madu-esküdték névvel. (Madu, görög köntösben Matoas, az Al-Duna trák–fríg neve.) A perzsák a Román-alföld lakóinak birtokait Skudra címmel illették, és e kifejezésben is az esküdt szóra ismerhetünk. Az Erdélyi-medencében élő népeiséget dakai, dakoi, daoi néven is említik. Vélekedésünk szerint névadójuk a *dákos* (gyilok, tőr) lehetett.

Korábbi álláspontunkat – miszerint a *Massagetai* (Más Esküdt) megnevezés aligha kapcsolható a *getai*, *tyregetai* címmel illetett trák népcsoporthoz (ÁDÁM 2015b) – fel kell adnunk. Valamennyiben közös ugyanis az *esküdt* kifejezés. A *tyregetai* név jelentése, a Dnyeszter szkíta neve nyomán, *túri esküdtek*. A korosabb *myrgetai* szóalak vélhetően elírás.

A ragadozók által megszállt területek nagyobb részét a vitatott eredetű (talán kelet-balkáni) trákok lakták a késő bronzkor óta. Trákok és szkíták együtt éltek a Dnyeszter és a Szeret között (ez lehetett, a királyi szkíták tőzsomszédságában, a ragadozók törzsterülete), a Keleti-Kárpátok vidékén, az Erdélyi-medencében és a Román-alföldön. Ragadozóink birtokolták az Alföld nagyobb részét és a Kisalföld északi tartományait – a Tiszántúlon a trákok urai lettek, másutt az urnamezős, illetve a kyjaticei csoport rovására terjeszkedtek –, s imitt-amott még Közép-Európa szomszédos vidékein is jelen voltak. Ahol a kisebbséget képviselték, néhány száz év leforgása alatt összekovácsolódtak a meghódított népekkel. Ahol azonban nagyobb tömbben voltak jelen, például a Dnyeszter vidékén, az Erdélyi-medencében, illetve az Alföldön, ott nyelvüket tovább megőrizhették, miként földrajzi nevek is tanúsítják. Az Alföld szkíta gyarmatosai a kelták uralma alatt jó ideig megtartották szokásaikat, és alkalmasint nyelvüket is.

A Román-alföldet birtokló trák–szkíták az i. e. 6. században alighanem már elszakadtak a Dnyeszter-melléki ragadozóktól. Az erdélyi dákok, úgy tűnik, valamivel későbbben különültek el. HERODOTOS az i. e. 5. században még úgy tudja: nevük ragadozó. Az i. e. 4. században azonban már a Dnyeszter-menti népesség ősi neve is elveszett. Ez időtől fogva tyregetai névvel illették őket. Keveset tudunk róluk, mivel kívül estek a történetírók látóterén.

HERODOTOS a ragadozók egyik királyának nevét is felemlíti: SPARGAPEITHES csellel elveszejtette a királyi szkíták ARIAPEITHES nevű uralkodóját. Az esemény az i. e. 5. század közepe táján történt, SÁRGAPEJ, illetve ARANYPEJ tehát kortársa volt a jeles történetírónak.

A perzsák európai hadjárata

Az i. e. 6. században (516–512.) a perzsák büntető hadjáratot indítottak a királyi szkíták ellen. Ezek korábban megszállták Mada országát, az Óperzsa birodalom elődjét, következésképpen a megtorlás oka alighanem ez lehetett. A perzsa hadjárat eseményeinek leírása inkább a királyi szkíták történetéhez kívánczik, mivel azonban érintettek a ragadozók is, e helyen rövid kivonatát adjuk.

I. DARAJAVAUS (i. e. 522–486.), perzsa király áthidalhatta a Boszporuszt, és nagy sereggel – szaka csapatok is részt vettek a hadjáratban – átkelt Európába. Trák földön eleinte kardcsapás nélkül vonulhatott – a Balkán-hegységtől délre lakó trákok meghódoltak –, a trák–szkíták azonban szembeszegültek az ellenséggel. Végül ők is hűbéres sorsra jutottak, és csak az i. e. 479. évben szabadultak. DARAJAVAUS az Al-Dunát is áthidalhatta, és ekképp jutott a királyi szkíták földjére. Ezek szövetséget ajánlottak a szomszédos népeknek: tauroi, agathyrsoi, neuroi, androphagoi, melankhlainoi, gelonoi, boudinói, sauromatai. Közülük azonban csupán utóbbi három vett részt az ellenállásban. A perzsák serege behatolt szkíta földre, a szkíta csapatok azonban kitértek az összecsapás elől. Rajtaütésekkel háborgatták a perzsákat, s elpusztítottak mindent, ami az ellenség számára hasznos lehetett.

A szkíták, közli HERODOTOS, a sauromatai, boudinói és thyssagetai nép földjére csalták a perzsákat, és elérvén a Volga vidékét, visszafordultak. Útjuk, nyomukban az ellenséggel, az erdős puszták és a zárt erdők határánál, a melankhlainoi, androphagoi és neuroi nép birtokain át vezetett. Végül elérték a ragadozók országát, ezek azonban ellenszegültek, és nem engedték a királyi szkítákat föld-

jükre lépni. Ennek okán a szkíták visszatértek a neuroi nép országába, majd saját birtokaikra. A perzsák végezetül a visszavonulás mellett döntöttek. Hadjáratauk a szkíták földjén lényegében kudarccal végződött.

Trák–szkíták a Román-alföldön

Trákia, a Keleti-Balkánon honos trák–szkíták területeivel egyetemben, névlegesen az Óperzsa Birodalomhoz tartozott i. e. 516. és 479. között. Miután az egyesített görög, trák stb. seregek kiszorították a perzsákat Európából, megalakult az első trák állam, az Odrysi Királyság. Első fejedelme, I. TERES (i. e. 460–445.) a trákok lakta területek délkeleti részét tartotta befolyása alatt.

Az i. e. 5. században a trák–szkíták (alább, ha külön nem jelentjük, a Keleti-Balkánon, vagyis az Al-Duna jobb partján honos népekről beszélünk) Trákia fennhatósága alatt éltek. Katonai szolgálattal is tartoztak a birodalomnak, és elsőrangú lovasságuk okán lettek híresek. A bal parton élő népesség félig-meddig önálló lehetett. Nem tudjuk azonban megmondani, vajon hova igazodtak: a Keleti-Balkánon, az Erdélyi-medencében vagy a Dnyeszter mentén megtelepedett testvéreikhez.

II. PHILIPPOS (i. e. 359–336.), makedón király kelet-balkáni hadjáratai (i. e. 352–340.) megtörték a trákok hatalmát. Amikor PHILIPPOS az i. e. 342. évben a makedónok adófizetőjévé tette a trákokat, a trák–szkíták is meghódítottak. Uralkodójuk, KOTHELAS (Gudila) katonai támogatásra kötelezte magát, és leányát, neve MEDA, PHILIPPOS királyhoz adta nőül. Az i. e. 339. évben PHILIPPOS, visszatérően a királyi szkíták elleni hadjárataból, megütközött a triballoi nemzetséggel, ám súlyos vereséget szenvedett, és ezen esemény megakasztotta a makedónok terjeszkedését a Keleti-Balkánon. Nevezett trák nemzetség a Keleti-Balkán északnyugati felét uralta.

Az i. e. 335–334. évben III. ALEXANDROS (i. e. 336–323.), mielőtt ázsiai hadjárataiba kezdett, ereje fitogtatásával kívánta biztosítani a makedón hódításokat. A triballoi nemzetségen nem vett tökéletes diadalt, átkelt hát a Dunán, és megtámadta az ott élő trák–szkítákat. Meghátrálásra, városuk feladására készítette őket, ám azok néhány évvel később, az i. e. 325. és 324. év fordulóján, elégtételt vettek maguknak. Elpusztították ALEXANDROS kormányzójának, ZOPYRIONNAK Szkítiából visszatérő vert seregét.

ALEXANDROS halála után LYSIMAKHOS (i. e. 306–281.) igazgatta Trákiát. Hatalmát a görög gyarmatvárosokra, illetve az Al-Duna bal partján élő trák–szkítákra is próbálta kiterjeszteni, utóbbiak királya azonban foglyul ejtette.

DIODOROS SIKELIOTES két töredéke két különálló hadjáratra enged következtetni. LYSIMAKHOS i. e. 292. táján fiát küldte a trák–szkíták ellen. Ezek elfogták AGATHOKLEST, ám azután szabadon engedték, remélvén, cserébe megkaphatják elvesztett területeiket. A második hadjáratot, vélhetően i. e. 294–290. között került rá sor, maga LYSIMAKHOS vezette. Szintúgy fogságba esett, és hasonló feltételekkel bocsátották szabadon. PAUSANIAS (kb. 110–180.) a szóban forgó két eseményt ugyanazon történet változataiként írja le.

LYSIMAKHOS számottevő erőket mozgósított, és kezdetben sikereket ért el. POLYAINOS (2. század) szerint SEUTHES, a trák–szkíták hadura, szökevénynek adva ki magát, megtevesztette LYSIMAKHOST, seregét törbe csalta. A trák–szkíták fejedelme, DROMIKHAITES (i. e. kb. 300–280.) legyőzte a makedónokat, s királyuk megadta magát.

DROMIKHAITES ezután ünnepélyes keretek között megvendégelte foglyát, s ama feltétellel bocsátotta szabadon, miszerint visszakapja makedónok által elfoglalt birtokait. Kezesként néhány jó házból való görögöt visszatartott, és az egyezséget házassággal is megpecsételték. A trák–szkíták ura LYSIMAKHOS leányát vette feleségül.

Az i. e. 3. század elején, a 280. évben, megjelentek a kelták a Keleti-Balkánon. Közép-Európa felől törtek be Makedóniába és Trákiába, és az i. e. 273. évben államot is alapítottak Trákia területén. Egyes csoportjaik elköltöztek Kis-Ázsiába, és megalapították Galatiát a mai Ankara környékén. A Keleti-Balkánt megszálló kelták hadjárataihoz trák–szkíták is csatlakoztak. Seregeik i. e. 112–109. között a rómaiak nyugat-balkáni birtokait háborgatták.

Az i. e. 2. század közepe táján Trákia elvesztette függetlenségét, királyai ez időtől kezdve Róma hűbéreseként kormányoztak. A trák–szkíták kelet-balkáni földjeit AUGUSTUS császár (i. e. 27–i. sz. 14.) uralkodásának utolsó éveiben szervezték római tartománnyá. Trákia, avagy az Odrysi Királyság III. ROIMETALKES (38–46.) halála után jutott hasonló sorsra.

Ragadozók a Kárpát-medencében

Az i. e. 8–5. században a Kárpát-medence keleti részét – az Erdélyi-medencét, az Alföld nagyobb részét és a Kisalföld északi felét – szkíták uralták. Nem szólnak róluk híradások, ennél fogva nem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, miszerint a ragadozónak nevezett népet képviselték. HERODOTOS állítása – az agathyrsoktól folyik a Maris, és csatlakozik az Istroszhoz –, fogyatékosága elle-

nére, az erdélyi csoport azonosságát valószínűsíti. A Maros nem közvetlenül a Dunába szállítja vizét, egyébként azonban majdnem bizonyosan azonos történetírónk Maris nevű folyójával.

A szóban forgó szkíta nép – meggyőződésünk szerint a ragadozókat képviselte – a vasművesség meghonosításával, újfajta eszközeivel (pl. harci felszerelés, lószerszám) új korszakot teremtett a Kárpát-medencében. Az i. e. 6. században a szkíta népesség újabb csoportokkal gyarapodott. A jövevények, meglehetősen szintúgy a ragadozókat képviselték, habár újsütetű műveltséget, másfajta eszközöket stb. hoztak magukkal.

Az i. e. 5. század végén kelta csoportok vándoroltak kelet felé a Duna mentén, s elérték a Kisalföld vidékét. Az i. e. 4. században megszállták az Alföldet, majd az i. e. 3. században a Kárpát-medence egész területét birtokba vették. Az Alföld szkíta lakossága, jelek szerint, hosszú ideig jószerével zavartalanul élt, gyakorolta szokásait stb. a kelta uralom idején is, és alighanem megőrizte nyelvét is. Szkítáink vélhetően a kelták kelet-balkáni hadjárataiban is részt vettek.

A kelták az i. e. 4. században (kb. 340–330.) már a Szamos és a Maros mentén törtek előre, és a század vége felé, a zártabb völgyeket nem számítva, jelentős számban telepedtek meg az Erdélyi-medencében. Együtt éltek a ragadozókkal, illetve a többséget képviselő dákokkal. Az i. e. 2–1. században újabb hódító, a kelta–germán bastarnai nép jelent meg a Kárpátok vidékén, és a Podóliai-hát-ság területén ütött tanyát.

Az i. e. 150. év táján az Erdélyi-medencében újra a dákok kerültek uralomra. A dákok és a kelták birtokait elválasztó határ az i. e. 2. században a Tisza vidékén húzódott. Időszámításunk előtt 61–48. körül a dákok fejedelme, BYREBISTAS (i. e. 82–44.) hadjáratokba kezdett. Elfoglalta a kelták alföldi birtokait, megtámadta a bastarnai népet, a görög városokat a Fekete-tenger nyugati partjainál, fennhatóságát kiterjesztette az Al-Duna lapályára, rajtaütvén a római birtokokon is. Úgy tűnik, megkísérelte visszaszerezni és egyesíteni mindazon tartományokat, melyeket egykor a ragadozók birtokoltak.

BYREBISTAS az i. e. 48. évben, a római polgárháború idején, GNAEUS POMPEIUS MAGNUS oldalára állt a IULIUS CAESAR (i. e. 49–44.) elleni küzdelemben. A versengésből utóbbi került ki győztesen, és valószínűleg megtorlásra készült a dákok ellen, ám orvul megölték, mielőtt tervét beteljesíthette volna. Ugyanazon évben BYREBISTAS szintén összeesküvés áldozata lett. Halálát követően a dákok hatalma megtört, birodalmuk részeire hullott. AUGUSTUS császár elűzte őket a

Keleti-Balkánról. Ők azonban továbbra is beavatkoztak Róma ügyeibe, a rómaiak viszont rendszeresen indítottak büntető hadjáratokat ellenük. Később, TIBERIUS (14–37.) és CALIGULA (37–41.) idejében, évi járadékot kaptak béke fejében.

Időszámításunk kezdete előtt, a 16. évben, a rómaiak által konokul szármata-nak nevezett alánok (ez esetben alighanem a jászok törzse) először lépték át a Római Birodalom határát, és csaptak össze a véderőkkel. Ettől kezdve Róma és az alánok kapcsolatát az újra és újra fellángoló harcok jellemezték. Időszámításunk szerint a 6–9. évben például római sereg harcolt alánok és dákok ellen, a 10–11. esztendőben alánokkal, és a 15. évben Rómának újabb betöréssel kellett szembenéznie. OVIDIUS (i. e. 43–i. sz. 17.), aki száműzetésének napjait töltötte, i. sz. 8–17. között, Tomis (ma Constanța) városában, nem egyszer szemtanúja volt a helyi eseményeknek. *Tristia*, valamint *Epistulae ex Ponto* című művében panasolja megpróbáltatásait.

A jászok a Duna mentén vándoroltak felfelé, és az 1. század második évtizedében elérték az Alföldet. Legkorábban a Duna és a Tisza völgyét, valamint a Duna–Tisza közét foglalták el. Birtokaik az Olt folyótól a Bánságon keresztül nagyjából a Borsodi-Mezőségig terjedtek. A 2. században, amikor a dákok uralmának vége szakadt, a Tiszántúlon is megtelepedtek.

Az 1. században a roxolánok még Kelet-Európában, az Al-Duna vidékén éltek. Támadásokkal zaklatták, a 62. évtől újra meg újra, Moesia tartományt. A legnagyobb rohamot – a dákokkal szövetségben – 69. telén, valamint a 85–86. évben indították. A 69. évben Moesia kormányzója súlyos csapást mért rájuk, 92-ben azonban visszavágtak: tönkrementek egy római légiót. A római–dák háborúk idején a dákokat támogatták.

TRAIANUS (98–117.) idejében a rómaiak utat építettek a Duna mentén, hidat Drobeta (hajdan Szörényvár) mellett, és megtámadták a dákokat. A 102. évben DEKEBALOS (87–106.), a dákok királya békekötésre kényszerült. Egy-két év leforgása alatt azonban a dákok rendezték soraikat, csapást mértek a Rómát támogató törzsekre, sőt a jásztól is elvettek területeket. A 105. esztendőben már Róma birtokait háborgatták. Válaszul TRAIANUS Sarmizegetusa ellen intézett támadást. A harcokban jászi segédcsoportok is részt vettek. Hosszú ostrom után a főváros elesett, és a dákok birodalma is Róma birtokait gyarapította. DEKEBALOS és követői elmenekültek, a római lovasság azonban üldözte, és elfogta őket. Az utolsó dák király megölte magát, mielőtt a katonák kezébe került volna. Róma a dákok fölötti győzelem okán oszlopot emelt. Az oszlop domborművei Traianus diadalának jeleneit ábrázolják.

Szegény madaiak?

Alföldünk szkíta lakosait gyakorta azonosítják egy sigynnai nevű néppel. HERODOTOS értesülése szerint nevezettek Médiából való telepések voltak, a trákok birodalmától északra tanyáztak, vélhetően a Román-alföldön, az Alföld déli peremén, a Dráva–Száva vidékén. Birtokaik nyugaton megközelítették az illírek szálláshelyeit. HERODOTOS közlése szerint Liguria lakói a kereskedőket illették sigynnai névvel, a ciprusiak pedig a lándzsákat (ha úgy tetszik, szigonyokat). A szóban forgó nép kilétét, bánatunkra, ezen adatok ismeretében sem tudjuk megállapítani.

APOLLONIOS RHODIOS az argonauták útja kapcsán nyilatkozik róluk, más népekkel egyetemben: „Mert soha még azelőtt nem láttak tengerjáró hajót, sem a trákokkal egybevegyült szkíták, sem a sigynnoi, sem a graykenioi, sem a sindoi [nép], mely most benépesíti Laurion hatalmas puszta lapályát.” Lakóhelyük talán a hőskölteményben említett esemény színhelye, a Fekete-tenger partvidéke, közel a Duna torkolatához.

STRABON Kaukázus környékinek mondja, és a Kaszpi-tenger déli partjánál élő népek társaságában említi őket.

Bizonyosság híján tudósaink találgatni kénytelenek: szóba kerül velük kapcsolatban a trák maidoi nép, sőt a hallstattiak is. Egyesek a sigynnai névben szegény szavunkat vélik felismerni, ez azonban nem segít azonosítani nevezeteket. Különbösen is – elvégre választhat fényesebb nevet magának –, mi okból hívná magát egy nép szegénynek? Mások komolyan foglalkoznak a gondolattal: cigányokról van itt szó valójában. Megint mások – feltételezésük HERODOTOS tudósításához igazodik, és így hihetőbb – szarmatáknak, vagyis madaiaknak vélik őket. Nem lehetetlen, ám bizonyosságot erről nem szerezhetünk, a Don vidékén letelepedett szuromadaiak közül jutott el egy-két csoport a Román-alföldre stb. Talán gypűnépként telepítették le őket birtokaik védelmében a ragadozók.

Nyelvi örökségük

A korainak nevezett szkíták, a ragadozók jelenléte a Kárpát-medence földrajzi neveiben is nyomokat hagyott. Bizonyosan szkíta eredetű pl. a *Duna* megnevezése. Legnagyobb folyónk *Dana*, *Dana avi* nevét viseli. Ő a szkíták hite szerint a folyóvizek szülőanyja, ősanyja. Jeles folyónkat, nem lehetetlen, már a ragadozók megjelenése előtt is e névvel illették. Szkíta népek a kő-rézkortól kezdődően több ízben is megtelepedtek jelenlegi hazánk területén. A szkíták lakó-

helyük nagyobb folyóit gyakorta Dana istenség nevével tisztelték meg. Mindenesetre HERODOTOS idejében, úgy tűnik, a görögökhöz még nem jutott el a Duna neve. A *Körös* (Gresia, Grisia, Krisos) elnevezése is csak később bukkant fel különböző forrásokban.

Küküllő és *Görgény* helynevünk eredete alighanem a *kökény* szóra vezethető vissza. A történetírók által megörökített *Kaukoense*, *Kaukoensioi* (Kökényesi), illetve *Kogaionos* (Kökény) kifejezésben is eme szó rejtőzik. Miként kökény szavunkat Küküllővé formálta a múltó idő, akként alkothatott belőle Görgényt is. A *Gógán* helynév, BENKŐ JÓZSEF (1740–1814) értekezik róla, meglehetősen, ugyancsak e sorba állítható. Hasonló hozzá *gógány* szavunk, ám ennek értelme KRIZA JÁNOS (1811–1875) szerint: „vesszöből font s agyaggal megsikált házi tüzelő kemence a szegényebb osztályuaknál”.

Szkíta fülnek szintúgy ismerősnek hangzik *Napouka*, erdélyi település neve. Utalhat e megnevezés a Napra, inkább azonban a nevét viselő felekezet, azaz a *Napok* szálláshelyére. A szkíták eredetmondájában szereplő legidősebb fiú, Napocska is a szóban forgó égitest nevét viseli. Szkíta eleink a Napot istenségként (megszólítása Gyújtósúr) tisztelték.

A trák nyelv szavai között szintén találkozunk ismerősökkel. COCKS (2005) idéz például egy görög mondatot, és ebben mindjárt két szkíta szót is felfedezhetünk. „Szent István vértanú szerint, és mint hisszük, ez Trákiában, valamint más északi államokban beszélt helyi görög nyelvjárás: Κάρνω διότι διέτα διότι Κάρνω διότι βορό ζέλαι Ληναϊκά...”. Figyeljünk csupán a *boro zelai* szókapcsolatra. Első eleme *boros*. (Az -os toldalék a névszó jelölése.) Jelentése: *torkos, falánk*, illetve *préselt szőlő leve*. Második elemének tartalma, legalábbis a görögök szerint, *bor*. Mi azonban gyanítjuk, inkább *szőlő*. Ekképpen a *boro zelai* szókapcsolat értelme alighanem *szőlőbor*.

HERODOTOS a görög–perzsa háborúkról szólva leírja a hadviselők ruházatát, fegyverzetét is. A trákokról a következőket mondja: „A trákok fejükön rókaprém, testükön ingruhát [khiton] viseltek, e fölé bő, tarka köpönyeget [zeira] kanyarítottak, lábukon szarvasbőr csizmát hordtak; fegyvereik gerely, kerek pajzs és rövid tőr”. Az arabiai harcosokkal kapcsolatban is előkerül a szóban forgó öltözék neve, ők azonban övvel fogták össze hasonló megjelenésű köpönyegüket, s ez bizony nem a *szűr* sajátja.

PSEUDO-ARISTOTELES szerint a *bolinthos* nevezetű vadállat – hasonlatos egy ökörhöz, ám nagyobb, erősebb és szőrösebb, sörény van a nyakán stb. – a paionoi és a trák maidoi nép országát elválasztó Hesainos hegységben élt. A paionoi

nemzet a Vardar folyó vidékén, a maidoi pedig a Pirin hegység területén lakott. A szóban forgó hegyek eszerint a Vardar és a Struma völgye között tornyosulnak. A paionoi nép körében az állat neve *monaipos*. Sajátja-e a *bövény* szó nyelvünknek, vagy jövevény? Az ezzel kapcsolatos vitákat másokra hagyjuk.

STRABON, trákokról szólván, különös nevű felekezeteket említ. Megnevezésük, legyünk pontosabbak, nem feltétlenül illik szokásaikhoz. A szövegben, úgy gondoljuk, talán görögök nyelvéhez hajlított szkíta szavak lappanganak. „Poseidonios hozzáteszi a mysoi népről szólván, vallásuknak megfelelően tartózkodnak élőlények fogyasztásától, következőképpen nyájaitól is, étkül mézet és tejet és sajtot vesznek magukhoz, nyugalmas életet élnek, ez okból pedig istenfélőnek és füsttaposónak nevezik őket; bizonyos trákok pedig távol tartják magukat az asszonynéptől, őket hívják alkotónak...”.

Az említett felekezetek nevét tudósaink is furcsállják, jobbat ajánlani azonban nemigen tudnak. A szavak hajlítgatásával és eltérő értelmezésével sem jutnak előbbre. A *füstevő*, *füstivó*, *felhőn járó*, *kenderfüstöt élvező* stb. kifejezés, illetve magyarázat sem bír meggyőző erővel. A növényevők felekezete, meggyőződésünk szerint, talán mégsem *füsttaposó* (kapnobatai) lehetett, hanem inkább *gabnavető*, *gabonavető*, az asszonynéptől tartózkodókra pedig az *alkotó*, *teremtő* (ktistai) helyett jobban illenék a *tiszta* jelző.

A trák-szkiták egynémely istenségének neve sem hangzik idegenszerűen. HERODOTOS szerint *Salmoxis* (Samolxis, Zalmoxes, Zalmoxis, Zamolxe, Zamolxes, Zamolxis) valóságos személy lehetett. Egy ideig Samos szigetén, ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ (i. e. kb. 570–495.) rabszolgájaként élt, majd felszabadult, és nagy vagyont szerzett. Hazájába visszatérve afféle hitújítóként lépett fel. Lakomát adott a főembereknek, és kijelentette: sem ő, sem a vendégek, sem pedig azok ivadékai nem halnak meg, hanem öröklétre jutnak. Föld alatti hajlékot készített, ott három évig lakott, majd a negyedik évben megjelent az öt gyászoló körében. Tanítása ily módon hihetővé lett az emberek előtt. „Hitük a halhatatlanságban eként nyilvánul meg: Úgy gondolják, nem halnak meg. Akit megölnek, Salmoxis istenség színe elé jut, kit közülük egyesek Gebeleizis [Belaixis, Belaizis] névvel illetnek.”

STRABON szerint „... egy bizonyos ember, a getai népből való, nevezetesen Zamolxis, tanult egyet s mást az égitestekről Pythagorast szolgálván, más dolgokat pedig, vándorútjai során, az egyiptomiaktól. Amikor visszatért hazájába, a főemberek és a nép lelkesen körüludvarolta, mivel képes volt égi jelekből olvasni. Végül az uralkodó maga mellé emelte a kormányzásba mint illetékest az

istenek akaratának tolmácsolásában. És bár kezdetben csak a hazájában leginkább tisztelt istenség papja volt, utóbb mégis istenségnek címezték. Birtokba vett egy barlangos helyet, amely mások számára hozzáférhetetlen volt. Itt töltötte napjait, és csak ritkán érintkezett a külvilággal, kivéve az uralkodót és saját kísérőit. A király pedig egyetértésben élt vele, mivel látta, népe több figyelmet fordít rá, mint annak előtte, úgy híven, kihirdetett rendeletei egyeznek az istenek szándékával. E szokás máig [Strabon idejéig] fennmaradt, mivel ilyenfajta jellemű emberek mindig akadnak, akik, bár valójában csak a király tanácsadói, istennek szólíttatnak a getai nép körében. A nép pedig szentnek tekintette s nevezte a hegyet [valószínűleg Zamolxis lakhelyét], neve azonban *Kogaionos*, miként a folyóé, amely ott kanyarog. Így vagy úgy, Pythagoras tanítása, amint Zamolxis hirdette (tartózkodás bármiféle élőlény elfogyasztásától), még érvényesült az időben is, amikor Byrebistas – aki ellen már az istenített Caesar készült katonai vállalkozásra – uralkodott a getai népen, és a szóban forgó hivatal [Zamolxis tisztségét] Dekaineos foglalta el.”

Mármost lássuk, hogyan próbálják értelmezni általában *Salmoxis* stb. nevét. PORPHYRIOS (kb. 234–305.) a trák *zalmon* (elrejt) szóra utal. HESYKHIOS (5. század vége) a fríg *zemelen* (idegen rabszolga) kifejezésre. Újabb kori kísérletezők *Salmoxis* nevében pl. a feltételezett trák **zalmo-* (irha) szót vélik felfedezni. Az indoeurópai nyelvek tudorai *Gebeleizis* nevével nehezebben jutnak dűlőre. Vele összefüggésben rendszerint a trákok vihar- és villámlás-istenségét (Zbelsurdos, Zibelthiurdos, Zibelthurdos) hozzák szóba. *Kogaionos*, egyesek úgy vélik, a Keleti-Kárpátok (Csalhó-hegység, Kászon, Bucsecs) vidékén keresendő, mások szerint a Déli-Kárpátok (Király-kő, Fogarasi-havasok, Retyezát) környékén.

Nos, a hitújító atyafi neve, úgy gondoljuk, *Szömölcs*, a képére és hasonlóságára teremtett istenség elnevezése pedig, ki az üdvözült esküdteket kebelére vonja, *Kebelező* lehetett. *Kogaionos* hegye, valamint a hasonló nevű folyó pedig *Kökény*. Mai alakjuk *Görgény*, illetve *Küküllő*.

A trák–szkíták főembereinek nevét nemigen tudjuk a szkíta szószedet alapján értelmezni. Bizonyára akadnak közöttük szkíta gyökerű címek is, a trákok körében azonban megváltoztak, tartalmukat útbaigazítás híján bajosan tudjuk kifejtteni. Kézenfekvő lenne OROLES, dák király címezését *ural*, KOTHELAS nevét *kötél* szavunkkal párhuzamba állítani, nem különben a SEUTHES és ZOLTES, továbbá a TERES címből *zöld*, illetőleg *deres* szavunkat kihámozni. Jóllehet eme szófejtések nagyjában-egészében helyénvalónak tűnnek, mégis kétségeket eb-

resztenek. Uralkodókhöz általában hangzatos neveket és jelzőket társít a képzelet. Talán nagyobb meggyőző erővel bír, ha egy összefüggéstelennek tűnő kifejezésből hámozunk ki nagyjában-egészében elfogadható értelmet.

DROMIKHAITES címét görög szavakból alkotott trák névnek tartják. *Dromos* jelentése ugyanis a görögben *út*, illetve *fut*, *khaite* pedig *sörény*. Úgy hisszük, a szkíták nyelvével ennél valamivel többre megyünk. Nyessük le a göröghöz hajlított kifejezésről a névszó jelölését, a segédhangzót, és a megmaradt betűfüzérből némi hajlítgatás után visszanyerhetjük *otromba* (értelme hajdanában: szörnű, iszonyú, fölötte nagy) szavunkat.

A dákok királyi városának elnevezése – Zarmizegethousa (Ζαρμιζεγεθουσα), latin forrásokban Sarmizegetusa – meggyőződésünk szerint szkíta gyökerű. Úgy véljük, e név legalább három elemből áll, s egyiket ezek közül, rontott alakja ellenére, könnyűszerrel felismerhetjük: *geth*, *egeth* (esküdt). E kulcsszó ismeretében a királyi székhely nevét ekképpen tagolhatjuk: Zarmiz-egeth-ous-a. A szóvégi toldalék vélhetően görög, illetve latin fejlemény, a névszó jelölése, ám tarthat egyben a névhez is.

Vegyük ezután sorra a mássalhangzókat. A *dzéta* lehetett *z*, illetve – magánhangzó előtt a szó elején, vagy két magánhangzó között – *sz* is. Görög átírásban az *r* és az *m* nemigen változik, vagyis *ró* és *mú* lesz belőlük. A *gamma* lehetett *g* vagy *k*, a *théta* *d* vagy *t*, a *szigma* *sz* vagy *s*, esetleg *c*. A magánhangzókkal nehezebben boldogulunk. Ezek lebetűzése jobbra az átíró hallásához, illetve a mássalhangzókhoz igazodik.

Vessük össze a görög szóalakot a latinnal, s igazítsuk ki a név elemeit eszerint: *sarmiz*, *eget*, *us*. A második szó, belátjuk, még *eket* alakban is, csak romjában emlékeztet az *esküdt* (görög átírásban skyth-) kifejezésre. (A szókezdő magánhangzó a jobb görögös hangzás okán eltűnik, szóösszetételekben azonban láthatóvá válhat.) Esetünket nem tekinthetjük kivételesnek, mivelhogy a trák-szkíták neve is *getai*. Következésképpen e helyen az *esküdt* szó rontott változatát látjuk. A másik két kifejezésen ugyanúgy nyomot hagyott az idegen nyelvi környezet.

Mielőtt szófejtésünk eredményét közreadnánk, lássuk szakemberek próbálkozásait, sok közül a fajsúlyosabb megoldásokat.

Meleg folyó városa (GHEYN 1886): *zarmi* (szanszkrit *gharma*: meleg) és *zeget* (szanszkrit *sarjana* és baktriai *harezâna*: folyik). A várost állítólag a szomszédos Sargetia (Sztrigy) folyóról nevezték el a dákok.

Az élet világának fényével elárasztott palota (TOMASCHEK 1883): *zarmya* (szanszkrit *harmya*: palota), *zegeth* (szanszkrit *jagat*, *jigat*: megy, mozgékony-ság, élet világa) és *usa* (fényt árasztó, égő).

Utóbbinál dagályosabb nevet nem tudunk ajánlani. Sarmizegetusa, vélekedésünk szerint, szkíta szavakból, valószínűleg a trák nyelv szabályai alapján szerkesztett név: *származ-esküdt-ős*. A trákok nyelve, a szerkesztés módjából következik, aligha lehetett ragozó.

A trák-szkíták által ránk hagyományozott szavak döntő többsége a szkíta nyelvtől idegen. Következésképpen a népesség nagyobb részét a trákok képviselték, s a szkíta urak igazodtak az ő nyelvükhöz. Az egykori ragadozók sarjádékai, habár nyelvüket elvesztették – az i. e. 1. században alighanem már csak romjaiban, illetve egyes csoportok körében élt –, évszázadok múltán mégis tudatában voltak szkíta eredetüknek.

Végső szavak

A királyi szkíták az i. e. 8. században elhagyták ősi szállásterületüket, megszállták a Kaukázus északi előterét, és a Don folyótól nyugatra eső tartományokat is. A korainak nevezett szkíták keleten élő csoportjai visszavonultak a kelet-európai puszta nyugati végébe, illetve Délkelet-Európába, ahol letelepedtek, és urai lettek a helyben lakó trákoknak stb. Őrseik Közép-Európa egyes vidékein is nyomokat hagytak.

Ragadozó népe, e tanulmányban velük azonosítjuk a korainak címzett szkítákat, az i. e. 8. századtól az i. e. 5. századig uralta a kelet- és a délkelet-európai erdős puszták területét. Birtokaikhoz tartozott a Volhíniai- és a Podóliai-hátság a Dnyesztertől a Keleti-Kárpátokig, és hozzá még a Román-alföld. Ők laktak a Kárpát-medencében, pontosabban az Erdélyi-medencében, az Alföld nagyobb részén, valamint a Kisalföld északi felében is. Gyakorta azonosítják őket a mesebeli kimmerekkel, illetve a hasonló névvel jelölt ázsiai néppel.

Az i. e. 4. században a ragadozók eltűntek a történetírók látóköréből. Sorsukat, kisebbségben, nem kerülhették el. Összekovácsolódtak az általuk uralt trák népességgel (keleten), illetve a kelták uralma alá jutottak (nyugaton). Az i. e. 4. században a kelták egy időre az Erdélyi-medencében élő népeket is uralmuk alá vonták. Ragadozóink a szkíta nyelvet ez időben alkalmasint még beszélték. Nagyobb tömbben letelepedett népeiségek, pl. az Erdélyi-medencében, és különösen az Alföldön, nyelvüket hosszabb időn át megőrizhették.

Ragadozóink magukat, a Dnyeszter szkíta neve után, Túri Esküdt (tyregetai) névvel is illették, és e címet a Dnyeszter vidékén élő trák–szkíta népesség későbbben is megtartotta. OVIDIUS időszámításunk kezdete táján megemlékezik róluk. A Román-alföldön és az Erdélyi-medencében honos trák–szkíták esküdteknek (getai) címezték magukat. Az Erdélyi-medence lakói – úgy hisszük, egyik fegyverük neve nyomán – magukat dákosnak (dakai, dakoi, daoi) is szólították.

Időszámításunk kezdete táján újabb szkíta nép, a jászik felekezete, bukkant fel Délkelet-Európában, s vette birtokba a Duna völgyének alsó és középső szakaszát. A Keleti-Balkánon élő trák–szkítákat ekkorra már bekebelezte a Római Birodalom. A jászik névadó csoportja az első század első évtizedében foglalta el Alföldünkön a Duna és a Tisza lapályát, később a Tiszántúl területét is, uralma alá vonva a dákok, a kelták és a korai szkíták helyben lakó népességeit is.

A ragadozók történetét nyomom követve képet kaphatunk arról, nagyjából hogyan is történhetett a korábbi időkben Délkelet-Európa és a Kárpát-medence megszállása a kelet-európai szkíta elődök által. Az itt élő népek urai lettek, néhány száz év múltán azonban összekovácsolódtak a meghódítottakkal. Ám nem tűntek el nyomtalanul. Hírük s nevük, ha elveszett is, szokásaik és szavaik egy részét átörökítették. Az általuk meghonosított eszmék, eszközök s eljárások tovább éltek. Ha maguk nem is, leszármazottaik távoli vidékekre is eljutottak.

A szkíta szófejtések jegyzéke

E helyen gyűjtöttük össze a tanulmányban szereplő – görög, latin forrásokból ismert – szkíta kori szavainkat. Egy-egy szónak általában több, némelykor fél tucatnyi eltérően lebetűzött változata ismert. Ezek mindegyikét itt előszámlálni – mondandónk szempontjából nem bírnak megkülönböztetett jelentőséggel – szükségtelennek látszott.

Alán: *alan|oi* – A jászik szövetségének megnevezése. Mai szóhasználatnál *alany*, *alávetett*. Meglehet, a szó eredeti alakja is *alany* volt, görög átírásban azonban az *ny* elveszett. Az i. e. 2. század végén megelőzően a jászik szövetségének neve Más Esküdt volt.

Ár: *Oar|os, Rha, Rho|s* – A Volga neve az esküdtek korában.

Aranypej: *Ariapei|thes* – Az urak egyik fejedelme, aki az i. e. 5. század közepe táján uralkodott. Három feleségéről tudunk, de csupán egyikük nevét ismerjük. Ezekből egy-egy fia született: OPÁL (Opoie) nevű, esküdt származású feleségetől ÖREG (Arikh, Orikos). Isztriai, valószínűleg görög származású asz-

szonyától SZÉL (Skyles). I. TERES, trák uralkodó leányától pedig OLTALMAZÓ (Oktamasades). HERODOTOS tudósítása szerint ARANYPEJ cselvetés áldozata lett: SÁRGAPEJ, a ragadozók fejedelme ölte meg.

Arimaspoi – Európa vagy Ázsia északi tájain honos nép neve ARISTEAS költeményében. A kifejezés tartalma az esküdtek nyelvén – HERODOTOS kijelentése szerint – *egyszeműek*. *Arima* értelmében ugyanis *egy, spou* pedig *szem*. Hiába tallózunk azonban nyelvünk kincsházában, nem akadunk eme betűhalmazok elfogadható párhuzamára. Mindhiába bontjuk más és más módon elemeire az *arimaspoi* szót, eredményt ilyenképpen sem tudunk felmutatni. Nincs hasznunkra PLINIUS megjegyzése sem, miszerint az *arimaspi* nép korábbi neve *cacidari*. Ehhez valamelyest hasonló, jelentésük szerint is helyénvaló szavak akadnának éppen nyelvünkben (pl. kandics: félszemű), viszont nép neveként ezek nemigen jöhetnek szóba. Mármost, tegyük fel, elkorcsosult kifejezéssel állunk szemben, és hozzá HERODOTOS helytelen magyarázatot fűzött. Ha szakítunk jeles történetírónk meghatározásával, az *arimaspoi* szó leginkább megfelelő kifejtése (a szkíták nyelvén) *aranyász* lehetne. Az érintettek azonban magukat aligha foglalkozásuk szerint címezték. LATHAM (1865) a cseremiszekkel azonosítja őket.

Avi: *Abi|anos* – Avi istenség nevét viselő folyócska a Dnyeper torkolatának vidékén.

Avi: *Abi|ke* – Avi istenségnek szentelt hely a Dnyeper torkolatának vidékén. A görögök *Hylaia* (Vadon erdő) néven ismerték.

Avi: *Api* – Mai szóhasználatnál Ómamácska, Ósanyácska. Kötetlen beszédben lehetne Ómami. Az esküdtek Föld-istensége: Földanya. Neve *ó* szavunk kicsinyített alakja. A szkíták Avi istenségét, illetőleg a görögök Ekhidna nevű kígyószerű szörnyetegét csupán felületes hasonlóság kapcsolja össze.

Babai: *Papai|os* – Babácska, avagy mai szóhasználatnál Ósapácska. Az esküdtek Ég-istensége, égi atyja.

Bövény: *bolin|thos* – Vadon élő állat. Hasonlatos egy ökörhöz, ám nagyobb, erősebb és szőrösebb, sörény van a nyakán stb. A paionoi nép nyelvén megnevezése *monaiapos* (inkább talán bonasos).

Bor: *bor|os* – A görögök nyelvén is értelemmel felruházott szó (melléknév): *torkos*, *falánk*. Egyébként tráknak mondott kifejezés (főnév), melynek jelentése *préselt szőlő leve*.

Boratya: *Porata*, *Pyreto|s* – A Prut neve az esküdtek korában. Egyúttal a bor istenségének neve is.

- Boristen:** *Borysthen/ēs* – A Dnyeper neve az esküdtek korában. A folyót a bor megszemélyesítőjéről nevezték el, akárcsak az előzőt.
- Cirák:** *sirak/oi* – Esküdött nép. Nevük, mai szóhasználat szerint, *csíra, ivadék, sarj* értelemmel bír. A Kubány folyó vidékén bukkantak fel az i. e. 4. században. Rendszerint a szarmatának is címzett alánok közé sorolják őket, ám lehetnek az urak népének örökösei, esetleg iráni, szarmata eredetűek is. Királyaik – ARIPHARNES (i. e. 310–309.), ABEAKOS (i. e. 63–47.), ZORSINES (i. sz. 41–49.) – címe hihetőleg iráni eredetű. Nevezettek uralkodási idejét nem ismerjük. A megadott időpontok csupán azt jelzik, mikor tűntek fel a híradásokban.
- Dákos:** *dak/ai, dak/oi, da/oi* – Szkíták által uralt trák népesség; közelebből az Erdélyi-medence lakói. Nevük, úgy gondoljuk, egyik fegyverükre – *gyilok, tőr* – hivatkozik, melyet akár istenségként is tisztelhettek. Rokona a dákos szónak, vagyis alighanem szkíta gyökerű a görög δακος (bökés) kifejezés. Idejétmúlt *gyak*, illetve *gyakás* (bökés, döfés, szúrás) szavunkat ismerhetjük fel benne. A szkíta *dák/os* képzője véletlenül egyezik a görögös *dakoi* névszó egyes számának jelölésével: *dak/os*. A trák–szkíta DEKAINEOS és DEKEBALOS név – jelentésüket sajnos nem ismerjük – alighanem a dákos kifejezés származéka. Bizonyára hajlítással, vagyis a tőmagánhangzó megváltoztatásával képezték őket. A közép-ázsiai avarok ragadványneve (daai, dai, daoi, dasai) talán nem a dákosra hivatkozik.
- Dana:** *Tana/īs* – A Don neve az esküdtek korában, és egyben az esküdtek egyik istensége, a folyóvizek szülőanyja. Neve vélhetően hangutánzó szóból (dana) ered, és alighanem nyelvünk legősibb rétegéhez tartozik. Dana alakját nyilvánvaló kapcsolat fűzi a hindu szentély egyik lakójához. Danu, az ősi vizek megtestesítője (neve iráni nyelvekben folyót jelent), Vritra, a pokolbéli kígyó szülőanyja. Dana és Danu meggyőződésünk szerint egyazon törzs ágai. Ugyanúgy a kelták hasonló nevű istensége: Wales lakóinak Don, íreknek Danu. Dana nevét, emlékét számos európai folyó megnevezése őrzi, például Daugava, Dnyeper, Dnyeszter, Don, Donyec, Duna, Dunajec, Dvina. Illeték *Dana avi*, avagy mai szóhasználattal *Dana őspanyácska* névvel is. Erre utal több folyóvíz ókori elnevezése: pl. Danaper (Dnyeper), Danubius, Danuvius (Duna), s ma is használt nevek: Daugava, Donau, Dunav, Dvina. Dana istenség ott kelt életre, ahol a nevével felruházott folyóvizek többsége kanyarog, vagyis Kelet-Európa földjén. Az esküdtek képzelete teremtette meg őt, az indoeurópai népek szentélyeiben csupán jövevény.

Eke: *aukha|tai* – Pontosabban *ekés*. Az urak egyik, foglalkozás szerint megcímzett csoportja: bizonyára ekések, földművesek. Az esküdtek eredetmondája szerint a legidősebb Hargita fiú, Napocska utódai.

Esküdt: *get|ai* – Az Erdélyi-medence és a Román-alföld trák–szkíta lakóinak neve. Utóbbiak birtokainak megnevezése perzsa királyi feliratokon *Skudra*. Nem tudjuk, hogyan hangozhatott az *esküdt* szó saját előadásukban.

Esküdt: *Skyth|es* – Az urak névadó ősapja a pontoszi görögök regéje szerint.

Esküdt: *Skyth|oi* – Az urak (urogi), avagy karályok (paralatai) – a görögök nyomán királyi szkíták (basileioi skythai) – szövetségének megnevezése. E nevet az érintettek Esküdött (Skolotoi) alakban is használták. Az esküdt, esküdött címmel a szkítának nevezett népek, mindközönségesen, nemzeti hovatartozásukat jelölték. *Királyok* szavunkat az esküdtek eredetmondája kapcsán mély hangrendüként jegyezték le. Eredeti alakja tehát, egyes számban, *karály* volt. Jelentése pedig, ebből következik, *karoló, karjával átfogó*.

Gabnavető, Gabonavető: *kapnobatai* – A trák–szkíták mysoi nemzetségében az egyik felekezet megnevezése. STRABON magyarázata szerint tartózkodtak állatok leölésétől. A görög szó *füsttaposók* jelentéssel bír.

Gyújtósúr: *Goitosyr|os* – A szkíták egyik istensége, a Nap megszemélyesítője.

Hargita: *Targita|os* – Az esküdtek eredetmondája szerint minden esküdtek ősapja, Babai, és Boristen leányának fia. Maga is anyagi világ fölött álló lény: Harag istenatyja, a háborúság megszemélyesítője. Babai az esküdöttek égi atyja, a bor istenségének leánya pedig Avi, Földanyácska. Az urak első királyának neve szintúgy HARGITA. Hagyomány szerint i. e. 1512. táján uralkodott.

Hókás: *Croucas|us, Graucas|us, Groucas|us* – A Hindukus és a Kaukázus neve az esküdtek korában.

Jászi: *asi|ani, asi|i, asi|oi*, illetve jászik: *iazyg|es, iazyx* – A közép-ázsiai szkíták, avagy szakák egyik képviselője. A legnépesebb esküdött felekezetek egyike. Szövetségük elnevezése Más Esküdt, később Alán. Írott történelmük hajnalán a Szir-darja alsó szakaszánál és az Aral-tó partvidékén laktak. Ők Jászia (görögöknek Asia) – Ázsia földrész – névadói.

Kebelező: *Belaixi|s, Belaizi|s, Gebeleizi|s* – A trák–szkíták egyik istenségének neve. Ő vonja kebelére a túlvilágon, híveinek reménysége szerint, a halhatatlanságra vágyó esküdteket. Mintaképe, vagy inkább megteremtője alkalmasint létező személy, a később említendő *Szömölcs* nevű hitújító és vallási vezető volt.

- Kökény:** *Kogaion|os* – Hegy (hegység) és folyó neve. Avagy megszentelt hely, hol a világtól elzárkózott *Szömölcs* nevezetű hitújító föld alatti hajlékában töltötte napjait. Egyesek szerint *Kogaionos* jelentése *szent hegy*; gyökere a dáknak vélt *kaga* (szent) kifejezés. A szkíta szó jelentése közelebb áll a hét-köznapokhoz. Az említett hegyvonulatot manapság *Görgényi-havasok* megnevezéssel illetjük. A folyócska neve *Görgény* vagy inkább *Küküllő*. Az Erdélyi-medence megnevezése vélhetően *Kökényes* volt az esküdtek korában, és az ott honos szkíta nemzetség neve is hasonló.
- Kökényesi:** *Kaukoense, Kaukoensi|oi* – Alighanem az Erdélyi-medence területén honos egyik szkíta felekezet megszólítása. Szálláshelyük, Kökényes nevét viselték.
- Körös:** *Geras|us, Hieras|os* – A Szeret folyó megnevezése az esküdtek korában.
- Körös:** *Gres|ia, Gris|ia, Kris|os* – Alföldünk, közelebről a Tiszántúl egyik folyója. *Kris* alighanem a *Körös* elfajzott alakja, s mint ilyen, idegen ajkakon született.
- Körös:** *Hyr|gis, Syrgis* – A Donyec neve az esküdtek korában.
- Kupány:** *Hypan|is* – A Déli-Bug és a Kubány folyó neve az esküdtek korában. A szó e helyen *kupa alakú folyóágy* értelemmel bír.
- Lég:** *Lyk|os* – Valószínűleg az Urál folyó megnevezése az esküdtek korában. Egyúttal az esküdtek egyik istenségének, a Levegő urának neve is.
- Madu-esküdt:** *Matyket|ai* – Valószínűleg a Román-alföldön honos trák-szkíták (getai) – keverékfajú – megszólítása ΗΕΚΑΤΑΙΟΣ művében. Madu, görög köntösben Matoas, az Al-Duna trák-fríg elnevezése az esküdtek korában. A görögök ehelyett az Istros nevet részesítették előnyben.
- Más Esküdt:** *Massaget|ai* – A jászik szövetségének megnevezése. A jászik, az i. e. 2. század vége felé, amikor a kankarok alárendeltjei lettek, szövetségük nevét Alánra (alany, alávetett) változtatták. Szabadságukat i. sz. 225. táján visszanyerték, az alán nevet azonban továbbra is viselték.
- Napocska:** *Leipoxa|is, Lipoxa|is, Nipoxa|is, Nitoxa|is*, illetve Nap: *Nap|es* – Az esküdtek eredetmondája szerint Hargita ősapánk legidősebb fia, az ekések őse. Jobban mondva talán eme foglalkozás megszemélyesítője, művelőinek pártfogója.
- Napok:** *Napouk|a* – Alighanem a ragadozók egyik nemzetségének neve, illetve szálláshelye a mai Kolozsvár közelében. Címük bizonyára az istenségként tisztelt égitestre hivatkozik. STEPHANOS BYZANTIOS munkájában a település neve *Napis*, lakóié pedig *Napitai*.

- Otromba:** *Dromikha|ites* – A trák–szkiták egyik királya. Az *otromba* kifejezés egykor *szörnyű, iszonyú, fölötte nagy értelemmel bírt*. Ezen jelentését *nagy* szavunk jelzőjeként mindmáig megtartotta. A görög kifejezés két elemből áll: *dromos* (út, illetve fut) és *khaite* (sörény).
- Ragadozó:** *Agathyrso|ji, Agathyrso|ji* – Esküdött nép elnevezése. Egyúttal, feltételezzük, az esküdöttek seregnyi istensége közül egyiknek megszólítása. A korainak nevezett szkiták felekezetei a Don és a Prut, illetve a Volga és az Al-Duna között nyújtózkodó pusztá urai voltak az i. e. 9–7. században, a királyi szkiták vándorlása előtt. Ragadozó népe alighanem e szkíta nemzetségekből kovácsolódott össze.
- Rósalán:** *reukanal|oi, roxolan|oi* – A rósalánok a jászik szövetségének részesei voltak. *Rós* szavunk jelentése *vörös*; itt alighanem hatalmi jelkép.
- Sárgapej:** *Spargapei|thes* – A ragadozók egyetlen ismert fejedelme, aki az i. e. 5. század közepe táján uralkodott.
- Szaka:** *saka, saka|ji* – A közép-ázsiai szkiták – jászik, avarok, kankarok, szaka-urak – összefoglaló neve. Manapság szakadóroknak is nevezhetnénk őket, bár e jelző nem pontosan adja vissza a *szaka* kifejezés (rész, szak) tartalmát.
- Származ-esküdt-ős:** *Sarmizegetus|a, Zarmizegethous|a, Zermizegethous|e* – Vélekedésünk szerint szkíta szavakból, valószínűleg a trák nyelv szabályai alapján megszerkesztett név. A dákok királyi székhelye a hasonló nevű folyóvíz mentén. A folyó neve (manapság Sztrigy) vélhetően korcs formában maradt ránk: *Sargentia, Sargentios, Sargetia*. A királyi város nevének elfajzott változatai: *Sarmategte, Sarmazege* stb.
- Szóló:** *zela, zeila, zelai, zilai* – ΗΕΣΥΚΗΙΟΣ és mások szerint eme görögre lebetűzött szó jelentése a trákok nyelvén *bor*. Szkíta fül mást hall ki belőle.
- Szömölcs:** *Salmox|is, Samolx|is, Zalmox|es, Zalmox|is, Zamolx|e, Zamolx|es, Zalmolx|is* – Hihetőleg valós személy. Királyi tanácsadó és afféle hitújító, vallási vezető, akit utóbb a trák–szkiták istenségként tiszteltek.
- Szűr:** *zeir|a, zir|ai* – Bő felsőruha, a lovas lábait is védő hosszú köpönyeg. HERODOTOS szerint a trák harcosok viselték, s hasonlót az arabiaiak, övvel összefogva. XENOPHON (i. e. kb. 430–354.) a trákokról szólva említi eme ruhadarabot. ΗΕΣΥΚΗΙΟΣ művében csak a szó és meghatározása szerepel.
- Szuromadai:** *Sarmatai, Sauromatai, Syrmatai* – Az urak által a Don mellékére letelepített madai, avagy médiaai, azaz (nagy részt) iráni származású nép. Nevük Mada országának Syromedia tartományára hivatkozik.

- Tiszta:** *ktistaji* – STRABON szerint a trákok egyik, szent életet élő csoportja, kik távol tartották magukat az asszonynéptől. A görög szó *alkotók, teremtők* jelentéssel bír.
- Tősesküdt:** *Thyssaget/ai, Thyrsaget/ae* – Az urak ősi szálláshelyén – a Donyec, a Don, a Volga és az Urál folyó vidékének erdős pusztáin – visszamaradt népesség megnevezése.
- Túr:** *Tyr/es, Tyr/is* – A Dnyeszter neve az esküdtek korában. *Túr* szavunk egyik jelentése *hab, tajték*.
- Túri Esküdt:** *Myrget/ai, Tyraget/ae, Tyrangeit/ai, Tyranget/ai, Tyreget/ai* – A ragadozók vagy szövetségük megnevezése. A Túr (ma Dnyeszter) nevére utal.
- Urak:** *iyrkaji, urog/i, ourgo/i* – A királyi szkíták (basileioi skythai) népének saját neve, megszólítása. A görögök rendszerint kisebb szövetségük neve szerint, *szkíta*, azaz esküdt címmel illették őket.

Források

- ÁDÁM, L. (2015a): *Esküdöttek szövetsége. A szkíták hihető története*. Magyar Elektronikus Könyvtár. Budapest.
- ÁDÁM, L. (2015b): *Esküdöttek öröksége. A szkíták hihető története*. Magyar Elektronikus Könyvtár. Budapest.
- AMMIANUS MARCELLINUS in EYSENHARDT, F. (1871): *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri*. Berolini.
- BENKŐ, J. (1999): *Transsilvania specialis*. Erdély földje és népe. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szabó György. Első kötet. Bukarest, Kolozsvár.
- BOTTYÁN, Á. (1955): Szkíták a magyar Alföldön. *Régészeti Füzetek* 1: 1–80., 1–XXXVII.
- COCKS, M. D. S. (2005): *The Stephen Experience, Teachings of Stephen the Martyr*. Auckland.
- DANA, D. (2008): *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade*. Istorii despre un zeu al pretextului. Iași.
- DAVIS-KIMBALL, J., BASHILOV, V. A. and YABLONSKY, L. T. (eds.) (1995): *Nomads of the Eurasian steppes in the Early Iron Age*. Berkeley.
- DURIDANOV, I. (1969): Thrakisch-Dakische Studien. Erster Teil. Die Thrakisch- und Dakisch-Baltischen Sprachbeziehungen. *Linguistique Balkanique* 13 (2): 3–103.

- DYER, R. (1974): Matoas, the Thraco-Phrygian name for the Danube, and the IE root *madu. *Glotta* 52 (1/2): 91–95.
- FERENCZI, I. (1998): Azonosítható-e az erdélyi Maros víznév Hérodotosz Mariszával? *Erdélyi Múzeum* 60 (1–2): 15–28.
- FISCHER, A. C. (1917a): *Erklärung der skythisch-sarmatischen Namen und Wörter aus der ungarischen Sprache*. I. Band. Berlin.
- FISCHER, A. C. (1917b): *Erklärung der skythisch-sarmatischen Namen und Wörter aus der ungarischen Sprache*. II. Band. Berlin.
- FRÖLICH, R. (1883): Az agathyrsek. *Archaeologia Értesítő* 3: 181–193.
- FRÖLICH, R. (1886): A géták. Adalék Herodotos magyarázatához. *Egyetemes philologiai közlöny* 10 (1): 11–25.
- GEHMAN, H. S. (1915): Ovid's Experience with Languages at Tomi. *The Classical Journal* 11 (1): 50–55.
- GHEYN, J. M. M., VAN DEN [1886]: *Les Populations danubiennes: études d'ethnographie comparée*. Extrait de la Revue des questions scientifiques. Bruxelles.
- HEKATAIOS in KLAUSEN, R. H. (1831): *Hecataei Milesii fragmenta*. Berolini.
- HERODOTOS in STEIN, H. (1869): *Herodoti Historiae*. Tomus I. Berolini.
- HESYKHIOS in SCHMIDT, M. (1867): *Hesychii Alexandrini lexicon*. Jenae.
- IODANES in MOMMSEN, TH. (1882): *Romana et Getica*. Berolini.
- KEMENCZEI, T. (2001): Az Alföld szkíta kora. In HAVASSY, P. (szerk.): *Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora. Gyulai katalógusok* 10: 7–36.
- KEMENCZEI, T. (2009): Studien zu den Denkmälern Skythisch geprägter Alföld Gruppe. *Inventaria Praehistorica Hungariae* 12: 1–219., Taf. 1–188.
- KNIEZSA, I. (1943): Erdély víznevei. *Az Erdélyi Tudományos Intézet évkönyve 1942*: 27–73.
- KOVÁCS, T. (1977): *A bronzkor Magyarországon*. Budapest.
- KRIZA, J. (1926): *Erdélyi tájszótár*. Budapest.
- LATHAM, R. G. (1865): Arimaspi. P. 213. In SMITH, W. (ed.): *Dictionary of Greek and Roman Geography*. In two volumes. Vol. I. Abacaenum–Hytanis. Boston.
- LEMPRIERE, J. (1839): *A Classical Dictionary; containing a copious account of all the proper names mentioned in antient authors, with the value of coins, weights, and measures, used among the Greeks and Romans, and a chronological table*. London.
- LIDDELL, H. G. and SCOTT, R. [1901]: *A Greek–English lexicon*. Eighth edition. New York, Chicago, Cincinnati.

- LINCOLN, B. (2014): Once Again “the Scythian” Myth of Origins (Herodotus 4.5–10). *Nordlit* 33: 19–34.
- MARÁZ, B. (1982): A szkítakori őslakosság LaTène-kori továbbélése Kelet-Magyarországon. (Régészeti adatok a Kárpát-medence kelta–szkíta kapcsolatok kérdéséhez.) *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 26 (1981): 97–119.
- MÜLLENHOFF, K. (1866): Untersuchung über die Herkunft und Sprache der pontischen Scythen und Sarmaten. *Monatsberichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*. Aus dem Jahre 1866: 549–576.
- NAGY, G. (1894a): Egy pár szó a szkithákról. (Első közlemény.) *Ethnographia* 5 (4): 223–238.
- NAGY, G. (1894b): Egy pár szó a szkithákról. (Második közlemény.) *Ethnographia* 5 (5): 279–320.
- NAGY, G. (1909): A skythák. Székfoglaló értekezés. *Értekezések a Történeti Tudományok köréből* 22 (1908–1911): 1–96.
- PÁRVAN, V. (1926): Getica. O incercare de protoistorie a Daciei in mileniul I a. Chr. Săpăturile din Câmpia Munteană și geții din Masivul Carpatic. *Academia Română, Memoriile secțiunii istorice*. Seria III, tomul III, mem. 2. București.
- PLINIUS, C. in MAYHOFF, K. F. TH. (1906): *C. Plini Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII*. Vol. I. Libri I–VI. Lipsiae.
- PSEUDO-ARISTOTELES in BEKKER, I. (1837): De Mirabilibus Auscultationibus. Pp. 101–143. In: *Aristotelis Opera*. Tomus VI. Oxonii.
- PTOLEMAIOS, K. in NOBBE, C. F. A. (1843): *Claudii Ptolemaei Geographia*. Tom. I. Lipsiae.
- SCHMITT, R. (2003): Die skythischen Personennamen bei Herodot. *Annali dell’Università degli Studi di Napoli “L’Orientale”*. Sezione orientale 63: 1–31.
- SCHÜTTE, G. (1917): *Ptolemy’s maps of Northern Europe*. A reconstruction of the prototypes. Kjøbenhavn.
- SKYMNOS in MEINEKE, A. (1846): *Scymni Chii Periegesis et Dionysii Descriptio Graeciae*. Berolini.
- SMITH, PH. (1865): Agathyrsi. P. 73. In SMITH, W. (ed.): *Dictionary of Greek and Roman Geography*. In two volumes. Vol. I. Abacaenum–Hytnis. Boston.
- STEPHANOS BYZANTIOS in MEINEKE, A. (1849): *Stephani Byzantii ethnicorum quae supersunt*. Tomus prior. Berolini.
- STRABON in KRAMER, G. (1847): *Strabonis Geographica*. Volumen II. Berolini.

- SULIMIRSKI, T. (1985): Chapter 4. The Scyths. Pp. 149–199., [1–7.] (Bibliography).
In GERSHEVITCH, I. (ed): *The Cambridge History of Iran*. Volume 2. The Median and Achaemenian Periods. Cambridge.
- SULIMIRSKI, T. and TAYLOR, T. (1992): Chapter 33a. The Scythians. Pp. 547–590.
In BOARDMAN, J., EDWARDS, I. E. S., SOLLBERGER, E. and HAMMOND, N. G. L. (eds): *The Cambridge Ancient History*. III. Part 2. The Assyrian and Babylonian empires and other states of the Near East, from the eighth to the sixth centuries B.C. Second edition. Cambridge.
- TÉLFY, J. (1863): *Magyarok őstörténete*. Görög források a scythák történetéhez. Pest.
- THEOPHYLAKTOS SIMOKATTES *in* BEKKER, I. (1834): *Theophylacti Simocattae Historiarum libri octo*. (Corpus scriptorum historiae Byzantinae.) Bonnae.
- TOKHTAS'EV, S. R. (1991): Cimmerians, a nomadic people, most likely of Iranian origin, who flourished in the 8th–7th centuries B.C. *Encyclopaedia Iranica* 5 (6): 563–567.
- TOMASCHEK, W. (1883): Les restes de la langue dace. *Le Muséon. Revue internationale* 2 (3): 393–410.
- TOMASCHEK, W. (1893): Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. I. Uebersitz der Stämme. *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 128 (4): 1–130.
- TOMASCHEK, W. (1894a): Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. II. Die Sprachreste. 1. Hälfte. Glossen aller Art und Götternamen. *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 130 (2): 1–70.
- TOMASCHEK, W. (1894b): Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. II. Die Sprachreste. 2. Hälfte. Personen und Ortsnamen. *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 131 (1): 1–103.
- VASMER, M. (1923): *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*. I. Die Iranier in Südrußland. Leipzig.
- WHEELER, J. T. (1854): *The geography of Herodotus, developed, explained, and illustrated from modern researches and discoveries*. London.